

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA LIMITA DE SUD-VEST A ORAȘULUI BABADAG (VICUS NOVUS?)

George Nuțu

Abstract: *Discovered at the end of the 19th century in the area of Babadag town, the votive altar dedicated to IOM for Emperor Marcus Aurelius' health raised numerous discussions in the field literature regarding the localization of the mentioned settlement – vicus Novus. Given that the restitution of vicus Novus (ioduni) was excluded by new epigraphic documents, we still need to locate this vicus. This article presents the archaeological investigation at the southwestern limit of the town of Babadag, where a large Roman settlement was identified, which could correspond to the settlement mentioned in the fragmentary inscription.*

Key words: *Moesia Inferior, Classical Antiquity, Roman Period, Archaeology, vicus*

Cuvinte cheie: *Moesia Inferior, Antichitatea Clasică, epoca romană, arheologie, vicus*

Zona orașului Babadag se remarcă prin numeroasele vestigii arheologice descoperite în urma cercetărilor arheologice sistematice sau în cursul lucrărilor edilitare. Fără îndoială, situl halstattian aflat pe malul lacului Babadag este emblematic pentru descoperirile arheologice ale zonei, fără a uita să menționăm o serie de urme aparținând altor perioade istorice – epocii elenistice, romane, romane târzii și perioadei medievale (Pl. 1).

Dintre descoperirile romane care fac obiectul acestui articol trebuie semnalate materialele din zona așezării fortificate hallstattiene situată la 2 km NE de oraș. Cercetările de suprafață organizate de un subcolectiv al șantierului Histria în această zonă semnalau materiale romane și „ziduri cu mortar dintr-o perioadă romană târzie”¹. Ulterior, odată cu începerea cercetărilor arheologice sistematice, în 1962, au fost descoperite numeroase materiale aparținând epocii elenistice (secolele IV-III a.Chr.)² și romane, de obicei sumar menționate³. Deosebit de importantă este semnalarea unor ziduri care, corelate cu numeroasele materiale arheologice, au condus la ideea existenței unei fortificații romane târzii care suprapune o parte din suprafața așezării hallstattiene⁴. În vara anului 2002 a fost cercetat un edificiu roman-târziu de mari dimensiuni situat în zona înaltă a falezei; au fost descoperite doar fundațiile acestuia, păstrate pe două asize și aflate pe un nivel Babadag II⁵. În anul următor a fost identificat un drum pietruit extramuran, împreună cu numeroase fragmente ceramice romane târzii⁶.

În NV orașului, la aproximativ 500 m de localitate, în anul 1995, a fost cercetat un tumul care făcea parte dintr-un grup de 5 movile funerare în care au fost descoperite morminte de înhumare și incinerare datate la mijlocul secolului II p.Chr.⁷. Materialul de factură locală

---

¹ Ștefan *et alii* 1954, 112.

² Jugănar, Ailincăi, Morintz 2002, 46; Lungu 1994, 135-137.

³ Morintz 1964, 102; Morintz 1986, 60.

⁴ Morintz 1987, 44; Morintz, Jugănar 1995, 177. Această fortificație a fost cercetată de către E. Oberländer-Târnoveanu dar rezultatele nu sunt cunoscute; ulterior, cercetările au fost reluate de către I. Vizauer dar nu se cunoaște traseul exact al fortificației și nu se poate estima suprafața închisă de aceasta (vezi și Jugănar *et alii* 2005, 60).

⁵ Jugănar *et alii* 2003, 44.

⁶ Jugănar *et alii* 2004, 47.

⁷ Vasiliu, Paraschiv 1999, 253-266.

ponică și de import prezintă o serie de analogii cu o parte din materialele arheologice de epocă romană descoperite în zona așezării hallstattiene, iar distanța de doar 600 m între movile și aceasta poate constitui o ipoteză de lucru pentru stabilirea apartenenței acestei mici necropole și a așezării rurale căreia îi era atribuită de către autorii săpăturilor⁸.

Spre NV și E de localitate, zonele cu așezări romane sunt numeroase și deosebit de importante dacă ar fi să menționăm, în afară de materialele descoperite în urma unor piegheze în diverse puncte, necropola daco-romană din Enisala–*La Biserică*⁹, așezările romane fortificate din aceeași localitate – *Peștera* și *Palanca*, *quadriburgium*-ul de la Mihai Bravu și *horreum*-ul de la Babadag–*Topraichioi*.

Cea mai importantă așezare romană din zonă este, fără îndoială, cea de la Enisala, din punctul *Peștera* care, împreună cu micul fort din punctul *Palanca* situat la 500 m spre NE, controla intrarea dinspre mare spre regiunile septentrionale ale Doborgei. Fortul din punctul *Palanca* (Enisala 2 după Alexandru S. Ștefan) este astăzi practic distrus; pe o fotografie realizată în 1969, se mai pot observa, alături de o complicată rețea de tranșee, urme ale unei incinte, iar fotografiile de la nivelul solului relevă existența unor blochete fasonate provenite din incintă¹⁰. Așezarea fortificată din punctul *Peștera* (Enisala 1) nu a fost cercetată, iar starea de preservare este bună în pofida excavărilor pentru obținerea pietrei de construcție la începutul secolului XX. Cercetările de salvare realizate în februarie și martie 2005 și mai 2006 în zona extramurană de la E de așezare au condus la descoperirea unui numeros material arheologic databil în secolele IV-VI și a necropolei¹¹, fără a lămuri însă momentul apariției acestei așezări¹².

Situl de la Babadag–*Topraichioi* este bine cunoscut în literatura de specialitate¹³. Materialele de perioadă romană timpurie sunt rare atât în interiorul fortificației, cât și în zona așezării din jurul acesteia. Descoperirile de perioadă romană sunt numeroase în zona localității Mihai Bravu. Cercetările efectuate de A. Opaïț au condus la descoperirea unui *quadriburgium* dar și a unor inscripții de perioadă timpurie, printre care se remarcă cea care menționează pe „*v(eterani) et c(ives) R(omani) consist(entes) vico Bad...*”¹⁴ alături de o serie de inscripții refolosite la construirea incintei, astăzi dispărute. Ceramică romană timpurie a fost descoperită în zona Mihai Bravu cu ocazia cercetărilor preventive din anul 2000 în puncte din E satului Turda spre Mihai Bravu¹⁵. Totuși, nu există o mențiune clară a mării așezări romane – „large fortress” – identificată de Gh. Ștefan pe valea Taiței, între Turda și Mihai Bravu, și asociată de acesta cu *Novó*, menționat de Procopius¹⁶.

⁸ Vasiliu, Paraschiv 1999, 263.

⁹ Babeș 1971, 19-45; Mănucu-Adameșteanu 1984, 31-39, 435-444.

¹⁰ Ștefan 1977, 19, fig. 8-9, 20, fig. 10-11.

¹¹ Paraschiv, Nuțu 2005, 339-349; Iacob, Nuțu, Paraschiv 2006, 154; Iacob, Nuțu, Paraschiv 2007, 146-147.

¹² Ștefan 1977, 21; Ionescu, Papuc 2005, 116-118.

¹³ Opaïț 1980a, 415-436; Opaïț *et alii* 1991, 183-353.

¹⁴ Bărbulescu 2001, 94, 179.

¹⁵ Micu, Paraschiv, Vizauer 2001, 144-145.

¹⁶ Ștefan 1958, 317. Această fortificație nu a fost precizată pe teren iar *burgus*-ului de la Mihai Bravu nu i se poate aplica termenul de „large fortress” nici în cazul unor observații pieghețice sumare. Cu titlu de ipoteză, putem propune identificarea așezării menționate de Gh. Ștefan cu *vicus Bad* amintit de inscripția fragmentară de la Mihai Bravu dar și cu materialele de perioadă romană timpurie descoperite în zonă (vezi nota 15).

Vicus Nov(us)

Descoperit la sfârșitul secolului XIX în zona localității Babadag, altarul votiv dedicat lui IOM pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius a suscitat numeroase discuții în literatura de specialitate cu privire la localizarea așezării menționate¹⁷. Dacă întregirea *vicus Nov(ioduni)* propusă de Th. Mommsen, J. Weiss și E. Doruțiu Boilă a fost exclusă de noi documente epigrafice¹⁸, rămâne de stabilit localizarea acestui *vicus Nov(us)* – întregire acceptată de Gr. Tocilescu, V. Pârvan¹⁹, R. Vulpe²⁰ și încetățenită în literatura ulterioară²¹.

Au fost propuse diferite puncte pentru localizarea acestuia în zona orașului Babadag, dacă acceptăm *a priori* faptul că inscripția provine de la Babadag sau din zona imediată a localității deși, așa cum s-a demonstrat, multe dintre inscripțiile prezentate de Gr. Tocilescu au locul de proveniență nesigur²². Pentru localizarea la Babadag s-au pronunțat E. Popescu²³ și Al. Suceveanu²⁴; M. Bărbulescu propune, de asemenea, zona Babadag pentru localizarea acestui *vicus*²⁵, în timp ce O. Bounegru consideră incertă această ipoteză²⁶. Enisala, situată la numai 7 km de Babadag, prin numeroasele urme de perioadă romană timpurie din vatra satului și punctul *La Biserică*, constituie un punct care nu poate fi exclus din discuțiile privind localizarea acestui *vicus*. Aici consideră, mai recent, Al. Barnea că ar putea fi localizat acest *vicus*, în vecinătatea satului, aducând drept argument continuitatea remarcabilă a toponimului²⁷ – *vicus Nov(us)* – *Novó* – *Novoe Selo* – *Yeni Sale* – *Enisala*. Ipoteza pare atrăgătoare, iar paralela cu *vicus Petra* – *Camena*, situat la 7 km de (*L*)*Ibida*, constituie un argument în plus, fără a mai menționa alte cazuri similare. Totuși, trebuie atrasă atenția asupra *hiatus*-ului de locuire în ambele zone menționate, lucru care face improbabilă (dacă nu imposibilă) această apropiere de toponime. Situația este sesizabilă, mai pregnant, mai ales în cazul continuității *vicus Nov(us)* – *Enisala*; în timp ce continuitatea *vicus Petra* – *Camena* poate constitui o dovadă susținută de un sistem de referință care are la bază realitățile geo-morfologice ale zonei, termenul „satul nou” este mult prea ubicuu pentru a fi considerat un argument.

Acceptând zona orașului Babadag ca posibil punct pentru localizarea acestui *vicus*, rămâne de precizat, măcar cu titlu de ipoteză, aria unde ar putea fi amplasamentul așezării antice. Relativ recent, un studiu asupra unei părți a colecției numismatice B. Costin din Babadag a adus în discuție un lot de monede provenite dintr-o așezare situată la limita de SV a orașului, pe un platou paralel cu șoseaua Babadag–Două Cantoane (E87) din imediata vecinătate a Pădurii Babadag²⁸ (Pl. 2/1, 3). Așezarea, identificată deja de V. H. Baumann²⁹, a furnizat un lot de 23 de monede eșalonate de la Tiberius I până în secolul IV p.Chr. pentru ca

¹⁷ *ISM* V, 233 cu bibliografia și discuțiile privind diferitele interpretări aduse până la acea dată acestui document epigrafic.

¹⁸ Barnea 1988, 53-60; Barnea 1991, 81-84.

¹⁹ *ISM* V, 233.

²⁰ Vulpe 1938, 181, 195.

²¹ *TIR* L 35, s.v. Babadag; DID II, 163, 172; Suceveanu 1977, 71-72; Suceveanu 1991, 54; Suceveanu 1998, 150.

²² Doruțiu 1964, 131-135.

²³ *TIR* L 35, s.v. Babadag.

²⁴ Suceveanu 1977, 71-72; Suceveanu 1991, 54.

²⁵ Bărbulescu 2001, 179.

²⁶ Bounegru 1991, 96-97.

²⁷ Barnea 1998, 215, nota 6.

²⁸ Iacob, Velter, Mănușu-Adameșteanu 2002, 44-45.

²⁹ Baumann 1983, 45, nota 76.

un *folles* Mauriciu Tiberius, descoperire singulară pentru secolele VI p.Chr., să încheie seria descoperirilor numismatice în zonă³⁰. În afară de monedele semnalate cu această ocazie, autorii menționează existența, în numeroase colecții particulare din Babadag, a unor loturi importante de monede provenind din această așezare³¹.

Din punct de vedere topografic, așezarea se află situată pe două planuri distincte: un platou cu frontul estic lung de cca. 200 m și cel nordic de 190 m, delimitate de restul câmpului prin râpe adânci de cca. 2-5 m; o zonă de deal deschisă, cu pante line și numeroase urme de edificii care se întind pe o suprafață de 600 m de-a lungul șoselei Babadag–Două Cantoane și pe aproximativ 800 m în lungul șoselei Babadag-Slava Rusă, inclusiv în profunzimea terenului. Dacă suprafața așezării a fost estimată anterior la cca. 50 ha³² credem că o putem aproxima mai exact la 20 ha.

O cercetare arheologică preventivă ne-a oferit posibilitatea, în octombrie 2009, să verificăm printr-o serie de sondaje stratigrafia așezării, cel puțin în zona platoului înalt, situat în zona pădurii. Astfel, pe două proprietăți, situate la liziera pădurii, au fost executate 5 sondaje cu dimensiuni cuprinse între 4×1 m și 6×1 m³³. În sondajele menționate a fost surprinsă următoarea stratigrafie: 0,20-0,25 m – vegetal; 0,25-0,75 m – pământ negru cu rare depuneri de materiale arheologice; 0,75-1,10 m pământ galben compact (steril). Materiale arheologice au apărut numai pe proprietatea Secuianu, situată în zona estică a platoului, în secțiunile I și II.

Prima secțiune (S I) a fost orientată N–S și are dimensiunile de $4,5 \times 1$ m. Materialele arheologice descoperite sunt: un fragment de la o amforă de masă de secol IV p.Chr. (cat. nr. 13) și un fragment de ulcior cu gură pălniformă de secol II-III p.Chr. (cat. nr. 22). În aceeași secțiune a fost identificată o groapă (G1) conținând materiale de secol IV p.Chr. (cat. nr. 25-28, 32). În S II (Pl. 2/2) au fost descoperite câteva fragmente ceramice din secolele II-IV p.Chr. în afara unui context stratigrafic bine definit (cat. nr. 8, 9, 15-18).

Cu ocazia cercetărilor arheologice au fost făcute și o serie de periegeze în zona menționată fiind descoperite mai multe edificii distruse de arături. La suprafața terenului se puteau observa blochete fasonate, *tegule*, olane și fragmente arhitectonice împreună cu un numeros material ceramic. Edificiile observate se află la 100-300 m unul de altul (Pl. 2/1, 3) fără să se poată defini un anumit tipar, latitudinea și longitudinea fiecărui edificiu fiind luată cu un GPS Garmin eTrex Vista HCx. Deoarece a fost recuperat un numeros material ceramic provenit din zona acestora, prezentăm pe scurt, înainte de catalogul descoperirilor, dispunerea lor în teren, împreună cu fragmentele vitrice și ceramice tipice, urmând ca ulterior, poate în cadrul unor noi cercetări arheologice preventive, să aducem mai multe date privind geneza și evoluția cronologică a edificiilor menționate.

- Edificiul I (E I) a fost identificat în colțul de NE al proprietății Secuianu, în zona unui drum de acces forestier; este de dimensiuni mari (cca. 10×20 m) – Lat. $44^{\circ}8741151299$; Long. $28^{\circ}6859469675$. Materiale arheologice: un cercel din bronz în bandă simplă, circulară, datat în secolul IV p.Chr. (cat. nr. 1) și un fragment dintr-un bol de sticlă de secol II-III p.Chr. (cat. nr. 2).

³⁰ Iacob, Velter, Mănușu-Adameșteanu 2002, 44-45.

³¹ Iacob, Velter, Mănușu-Adameșteanu 2002, 44, nota 24; în colecțiile ICEM există peste 300 de monede achiziționate din zona așezării menționate (informație dr. M. Iacob).

³² Baumann 1983, 45, nota 76.

³³ Sondajele au fost executate pe proprietățile Secuianu P. și Dermina P., responsabil de șantier dr. Fl. Topoleanu; documentația este în arhiva ICEM, nr. 45/11.05.2009.

• Edificiul II (E II) se află situat la 200 m NV de proprietatea menționată (folosită drept reper). Este puternic afectat de lucrările agricole, la suprafața terenului observându-se numeroase blochete fasonate, cărămizi, dar și bucăți de chirpici provenite din elevația pereților – Lat. 44°8755655345; Long. 28°6850298196. Materiale arheologice: două fragmente de la așa-numitele „stemmed goblets” Isings form 111, secolul IV p.Chr. (cat. nr. 4-5) și un mâner torsionat de la o amforă de masă, secolele III-IV p.Chr. (cat. nr. 19).

• Edificiul III (E III), extrem de afectat de arături, se află situat la 250 m NV de proprietatea menționată și 90 m de E II. Au fost observate urme de mortar – Lat. 44°8763753939; Long. 28°6855769902. Materiale arheologice: un bol Isings form 96, secolele II-III p.Chr. (cat. 3) și un fragment de la un ulcior cu disc din același interval cronologic (cat. nr. 20).

• Edificiul IV (E IV) a fost identificat în apropiere de E III, la 70 m NV de acesta, pe panta unui deal – Lat. 44°8767514899; Long. 28°6842489615. Materiale arheologice: un fragment de *oenochoe* secolele II-III p.Chr. (cat. nr. 21).

• Edificiul V (E V) se află situat la 300 m N-NV de proprietatea Secuianu – Lat. 44°8768742010; Long. 28°6865564156. Materiale arheologice: o pansă de amforă LR 2, secolul IV. p.Chr. (cat. nr. 12), o bază de cană din secolele II-III p.Chr. (cat. nr. 24) și o bază de căuie (cat. nr. 30).

• Edificiul VI (E VI) a fost reperat la 300 m N de proprietatea menționată și la 50 m E de E V. Este un edificiu de dimensiuni apreciabile și puternic afectat de lucrările agricole. Urme de mortar, un mare număr de blochete și fragmente arhitectonice (o plintă și un fragment de coloană), dar și ceramică sugerează existența unei clădiri importante – Lat. 44°8765879590; Long. 28°6872560531. Materiale arheologice: un fragment de la o amforă de masă, secolele III-IV p.Chr. (cat. nr. 14), un fragment de gură de la o oală de bucătărie (cat. nr. 27) și o buză de *dolium* (cat. nr. 29) datate în secolul IV p.Chr.

• Edificiul VII (E VII) se află situat în linie dreaptă spre E față de E VI, la 70 m. Este un edificiu cu o suprafață apropiată de E VI, distrus în mare parte de lucrări agricole și de o locuință contemporană care îl suprapune în parte – Lat. 44°8764104303; Long. 28°6882123444. Materiale arheologice: un fragment de vas-borcan de tradiție getică (cat. nr. 31) și un fragment de coloană spartă longitudinal (stîlp miliar?).

• Edificiul VIII (E VIII) este cel mai avansat, la 350 m N de proprietate – Lat. 44°8771233112; Long. 28°6870056856. Materiale arheologice: două fragmente de amfore Zeest 84-85, secolele II-III p.Chr. (cat. nr. 6-7), un fragment de amforă neidentificată (cat. nr. 11), o bază de la un ulcior amforoidal de secol II-III p.Chr. (cat. 23) și un proiectil de praștie (cat. nr. 33).

Cu mențiunea că nu am putut face repertorierea tuturor zonelor cu materiale arheologic, din motive lesne de înțeles – vegetație, proprietăți îngrădite, eroziune accentuată – sperăm ca această succintă enumerare să contribuie, alături de materialul arheologic prezentat în continuare, la lămurirea intervalului cronologic în care putem încadra așezarea. Nu în ultimul rând, atragem atenția asupra potențialului sitului arheologic, cât și a factorilor puternici antropici și naturali care contribuie la distrugerea acesteia și sperăm să constituie un semnal de alarmă pentru protejarea acestei zone.

Catalogul materialelor

I. Obiecte din metal

1. Cercel din bronz, în bandă simplă, circulară, cu unul din capete mai subțire (Pl. 3/1).

Dimensiuni: dm. max. = 1,7 cm; gros. = 0,3-0,5 cm.

Context: E I.

Analogii: pentru acest tip de cercel există nenumărate analogii în contexte de perioadă romană târzie și paleobizantină, la *Corinth*³⁴, *Intercisa*³⁵, *Viminacium*³⁶, *Seuthopolis*³⁷, *Nicopolis ad Istrum*³⁸, *(L)Ibida*³⁹, *Sacidava*⁴⁰ *Beroe*⁴¹ și în Italia bizantină⁴². Pe limes-ul danubian este o formă comună, larg folosită⁴³, deși încadrarea cronologică strictă, în lipsa unui context stratigrafic, este dificil de realizat datorită genezei acestui tip care își are începuturile încă din epoca bronzului⁴⁴.

Datare: sec. IV p.Chr.

II. Sticlă

2. Bol semisferic – Bucovală tip X (Pl. 3/2).

Dimensiuni: Dm = 12 cm; H = 3,2 cm; L = 5,1 cm.

Context: E I.

Sticlă de culoare albă, mată, transparentă, cu irizații verzui. Se păstrează un fragment din corp și buza realizată sub formă unui „colac” îndoit spre exterior.

Analogii: *Tomis*, în context funerar⁴⁵, *Nicopolis ad Istrum*⁴⁶.

Datare: secolul II-III p.Chr.

3. Bol semisferic sau cupă – Isings form 96a (Pl. 3/3).

Dimensiuni: H = 2,7 cm; L = 6,6 cm.

Context: E III.

Sticlă de culoare alb-verzuie, transparentă, cu irizații albastre. Se păstrează un fragment din corp și buza îngroșată și mult evazată spre exterior.

Analogii: Isings form 96 (exemplar ilustrat fără precizarea locului descoperirii)⁴⁷, *Nicopolis ad Istrum*⁴⁸.

Datare: secolul II-III p.Chr.

³⁴ Davidson 1952, 249, nr. 2003, pl. 107/2003.

³⁵ Alföldi *et alii* 1957, 430-432, pl. 79/11-14.

³⁶ Milovanović 2003, 3, tip. 1, pl. 3/tip 1.

³⁷ Ogenova-Marinova 1984, 177-178, fig. 3/101-105.

³⁸ Poulter 2007, 22-23, fig. 2.4/2.47-2.48.

³⁹ Opațiș 1991, 49, nr. 64, fig. 20/64.

⁴⁰ Scorpan 1978, 172, nr. 61, pl. 12/61.

⁴¹ Petre 1987, 22, pl. 40/55c.

⁴² Baldini Lippolis 1999, 89, tip 2.II.1/1e, fig. 1e/1; Cavallari 2005, 175, fig. 183.

⁴³ Ruseva-Slokoska 1991, 24-25, tip I; Ruseva-Slokoska 1999, 281.

⁴⁴ Warden 1990, 32, nr. 191, pl. 22/191; Waldbaum 1983, 123, nr. 723-726, pl. 45/723-726.

⁴⁵ Bucovală 1968, 40, nr. 33, fig. 33.

⁴⁶ Shepherd 1999, 328, nr. 157-158, pl. 11.8/157-158.

⁴⁷ Isings 1957, 113.

⁴⁸ Shepherd 1999, 313-314, nr. 5-6, pl. 11.1/5-6.

4. Stemmed goblet – Isings form 111⁴⁹ (Pl. 3/4).

Dimensiuni: Dm. = 4,6 cm; gros. = 0,3-0,6 cm.

Context: E II.

Sticlă groasă de culoare verde opacă. Se păstrează un fragment din baza terminată printr-un inel gros.

Analogii: *Histria*⁵⁰, *Nicopolis ad Istrum*⁵¹.

Datare: secolele IV-V p.Chr.

5. Stemmed goblet – Isings form 111 (Pl. 3/5).

Dimensiuni: L = 4,6 cm; gros. = 0,2-0,4 cm.

Context: E II.

Sticlă subțire, de culoare verde deschis. Se păstrează un fragment din baza terminată printr-un inel răsfrânt spre interior.

Analogii: similar cu numărul anterior.

III. Ceramica**I. Amfore – *Amphorae*****A. Amfore de transport****6. Bază de amforă – Zeest 84-85⁵² (Pl. 3/6).**

Dimensiuni: H = 11,2 cm.

Context: E VIII.

Pastă roșie-cărâmbie, mai închisă la interior cu multe particule negre și albe în compoziție.

Analogii: acest tip este atestat în bazinul nord și vest pontic în contexte datate, cu câteva excepții⁵³, în secolele II-III p.Chr. În siturile din nordul Dobrogei amfore de acest tip au fost descoperite în centre precum *Orgame/Argamum*, *Noviodunum*, *Aegyssus*, *Arrubium* și *Troesmis*, dar și în teritoriul acestora⁵⁴. În primul oraș menționat, amforele de acest tip sunt cele mai răspândite recipiente de transport de producție pontică – 44,7 %, și 22,7 % din totalul amforelor descoperite⁵⁵. Zonele de producție se află în Crimeea deși nu poate fi exclusă și o producție locală a tipului, în centrul de olari de la Telița-Valea Morilor⁵⁶. Conținutul amforelor Zeest 84-85 a fost cu siguranță pește, unul dintre principalele, chiar dacă prea puțin documentat, produse de export ale bazinului circumpontic și mai ales a coastei nord și vest pontice⁵⁷.

Datare: secolele II-III p.Chr.

⁴⁹ Isings 1957, 139-140.

⁵⁰ Suceveanu 1982, 121, pl. 19/II A/1.

⁵¹ Shepherd 1999, 337-339, nr. 271-277, pl. 11.12/271-277.

⁵² Zeest 1960, 116, pl. 25/84-85.

⁵³ În afară de limitele cronologice menționate, pentru secolul I a.Chr. – începutul secolului I p.Chr. avem o amforă descoperită la Poiana-*Piroboridava*, vezi Opaïț 1987, 247-248, fig. 2/2; contra Paraschiv 2006, 25-26. La *Olbia* sunt menționate cele mai târzii amfore de acest tip, descoperite în niveluri de secol IV p.Chr., vezi Krapivina 1993, 98.

⁵⁴ Pentru o analiză exhaustivă a descoperirilor la Dunărea de Jos vezi Paraschiv 2006a, 25-26; de asemenea, Paraschiv 2006b, 292-294.

⁵⁵ Paraschiv 2006b, 319.

⁵⁶ Paraschiv 2006a, 26.

⁵⁷ Asupra comerțului cu pește a zonei vest-pontice vezi Opaïț, Baumann 2006, 397-405; Opaïț 2007, 106-120; Bounegru 2006, 81-83; recent, producția și comerțul cu pește din zona pontică au constituit obiectul unui simpozion, vezi Bekker-Nielsen 2005, *passim*.

7. Mâner de amforă – Zeest 84-85 (Pl. 3/7).

Dimensiuni: L = 15,3 cm.

Context: E VIII.

Pastă roșie-cărămizie fină, cu mica și particule negre și albe în compoziție.

Analogii: același tip de amforă ca nr. 6.

Datare: secolele II-III p.Chr.

8. Mâner de amforă – Zeest 84-85 (Pl. 3/8).

Dimensiuni: L = 11,6 cm.

Context: Proprietatea Secuianu, S II, □₁₋₂, – 0,80 m.

Pastă roșie-cărămizie fină, cu mica și particule negre și albe în compoziție, angobă maron închis.

Analogii: același tip de amforă ca nr. 6-7.

Datare: secolele II-III p.Chr.

9. Bază de amforă – Zeest 84-85 (Pl. 3/9).

Dimensiuni: H = 10,9 cm.

Context: Proprietatea Secuianu, S II, □₁₋₂, – 0,80 m.

Pastă cărămizie-închisă, cenușie fină la interior, cu mica și particule albe în compoziție. În partea superior păstrează urme de smoolă fină.

Analogii: același tip de amforă ca nr. 6-8.

Datare: secolele II-III p.Chr.

10. Mâner de amforă – Zeest 77⁵⁸ (Pl. 3/10).

Dimensiuni: L = 7,3 cm.

Context: E I.

Pastă oranj deschis, cu mica și particule negre și albe (calcar) în compoziție. La exterior se pot observa urmele unui strat de culoare închisă.

Analogii: amforele de tipul Zeest 77 sunt întâlnite cu predilecție în zona nord pontică, mai ales la *Tanaïs* și *Pantikapeum*, *Phanagoria* dar și în teritoriul acestora. Sunt amfore de dimensiuni mari, cu pasta oranj deschis și multe incluziuni în compoziție. În contexte bine datate – la *Kimmerikon* și *Hermonassa* – sunt încadrate la mijlocul secolului III p.Chr. dar I. B. Zeest consideră că au circulat între secolele II-III p.Chr.⁵⁹ În zona vest-pontică, la *Orgame/Argamum*, a fost descoperit un important lot de amfore de tipul discutat (7,6% din totalul amforelor), iar autorul considera că amforele Zeest 76-77 ar putea fi produse și în alte zone decât aria nord-pontică⁶⁰.

Datare: secolele II-III p.Chr.

11. Gură și gât de amforă neidentificată (Pl. 3/11).

Dimensiuni: Dm. gurii = 8,9 cm.

Context: E VIII.

Pastă cărămizie-deschis, neomogenă, cu numeroase particule de calcar și mica în compoziție.

Analogii: nu cunoaștem analogii pentru acest tip; gura cu prag accentuat pare să sugereze o amforă de masă dar diametrul redus al gurii contrazice această ipoteză. Canelurile de pe gât sugerează, de asemenea, o încadrare cronologică mai târzie, dar contextul în care a fost descoperită are datarea asigurată prin fragmentele de amfore Zeest 84-85 descoperite aici.

Datare: secolele II-III?

⁵⁸ Zeest 1960, 113-114, 32/77.

⁵⁹ Zeest 1960, 113-114.

⁶⁰ Paraschiv 2006b, 289-290, cat. 3-4, pl. 1/3-4.

12. Pansă de amforă LR2 (Pl. 3/12).

Dimensiuni: H = 4,9 cm.

Context: E V.

Pastă roșu-cărămizie, angobă bej închis.

Analogii: LR2 sunt împreună cu LR1 cele mai răspândite amfore în *Scythia* în secolele IV-VI p.Chr.⁶¹

Datare: a doua jumătate a secolului IV p.Chr.

B. Amfore de masă

Acest tip special de amforă apare ca o alternativă mai ușor de produs la recipientele de transport. Erau folosite la transportul pe distanțe scurte și la prezervare produselor. Deși nu există un studiu complet asupra acestor amfore pentru toată perioada romană, sunt considerate produse locale. Caracteristicile morfologice precum gura largă, corpul globular, torțile lamelare sau torsionate și baza plană sau concav-inelară sunt tipice acestui tip de amforă. Sunt documentate în toate situările de epocă romană iar în unele ocupă procentual un loc important în cadrul descoperirilor precum la *Orgame/Argamum*, în contextele de secole I-IV p.Chr.⁶² În nivelurile târzii aceste amfore ocupă procente diferite de la sit la sit: la *Halmyris* majoritatea amforelor de masă provin din contexte romane-târzii⁶³ deși, analiza descoperirilor a demonstrat că tipul își are geneza încă din secolul I p.Chr. și este în uz concomitent cu așa-numitul „ulcior” amforoidal până la dispariția acestuia la începutul secolului IV p.Chr.⁶⁴ Variațiile tipologice indică o producție locală în diferite situri nord și vest dobrogene în epoca romană și romană-târzie precum la *Capidava* în secolul VI p.Chr.⁶⁵ Pentru perioada romană timpurie, secolele I-III p.Chr., credem că zonele de producție erau numeroase și coincideau atât cu regiunile nord moesice cu o masivă prezență militară⁶⁶ dar și cu cele care aveau o puternică producție destinată exportului, mai ales regional.

13. Amforă de masă, fragment de mâner și pansă (Pl. 3/13).

Dimensiuni: H = 12,4 cm.

Context: Proprietatea Secuianu, S I, □₁₋₂, - 0,20 m.

Pastă cărămizie-închis, fină și omogenă, cu mica aurie în compoziție.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

14. Amforă de masă, fragment de mâner (Pl. 4/14).

Dimensiuni: L = 5,4 cm.

Context: E VI.

Pastă cărămizie-deschis, omogenă, cu mica în compoziție.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

15. Amforă de masă, fragment de mâner (Pl. 4/15).

Dimensiuni: L = 9,2 cm.

⁶¹ Pentru frecvența amforelor LR2 în zona vest-pontică, o analiză exhaustivă la Paraschiv 2006a, 92-95;

Swan 2007b, 253-255, fig. 1.

⁶² Paraschiv 2006b, 317-318, 320.

⁶³ Topoleanu 2000, 158-159.

⁶⁴ Opaïț 1996, 39-41; Opaïț 2004, 4-5.

⁶⁵ Opriș 2003, 85-88.

⁶⁶ Opaïț 1996, 39.

Context: Proprietatea Secuianu, S II, □₁₋₂, – 0,20 m.

Pastă cărămizie-deschis, omogenă, cu mica în compoziție.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

16. Amforă de masă, fragment de mâner (Pl. 4/16).

Dimensiuni: L = 9,1 cm.

Context: Proprietatea Secuianu, S II, □₁₋₂, – 0,20 m.

Pastă bej-deschis, omogenă, cu mica în compoziție și vopsea mată închisă la exterior.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

17. Amforă de masă, fragment de mâner (Pl. 4/17).

Dimensiuni: L = 5,1 cm.

Context: Proprietatea Secuianu, S I, □₁₋₂, – 0,20 m.

Pastă cărămizie-închisă, omogenă, cu particule de calcar în compoziție.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

18. Amforă de masă, fragment de mâner (Pl. 4/18).

Dimensiuni: L = 5,9 cm.

Context: Proprietatea Secuianu, S I, □₁₋₂, – 0,20 m.

Pastă maron închis, omogenă, cu mica în compoziție.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

19. Amforă de masă, fragment de mâner torsionat (Pl. 4/19).

Dimensiuni: L = 8,4 cm.

Context: E II.

Pastă cărămizie-deschis, moale și omogenă, cu multă mica în compoziție.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

II. Veselă de băut – *vasa po(ta)toria*.

În cadrul veselei de băut am inclus patru ulcioare fragmentare și o bază provenind de la o cană. Ulcioarele reprezintă fiecare în parte o variantă; tipul cu buza trilobată – *oenochoe* – este o variantă răspândită în Imperiu în perioada timpurie și târzie în timp ce, ulcioarele cu disc, larg răspândite în *Moesia* și zona nord-pontică, reprezintă produse ale atelierelor locale. Ulciorul amforoidal, formă locală comună în primele trei secole ale stăpânirii romane în zona vest-pontică, dispare treptat spre sfârșitul secolului III p.Chr. pentru a fi înlocuit la începutul secolului următor de către amfora de masă, un recipient mai practic⁶⁷.

A. Ulcioare

20. Ulciur cu disc (Pl. 4/20).

Dimensiuni: Dm = 6 cm; H = 5,3 cm.

Context: E III.

Pastă fină, cărămizie-deschis, omogenă, cu multă mica și particule de clacar în compoziție.

Analogii: *Histrîa*⁶⁸, Gura Canliei (cu monedă Vespasianus)⁶⁹, *Arrubium*⁷⁰, *Tropaeum Traiani*⁷¹.

Datare: secolele II-III p.Chr.

⁶⁷ Opaîț 1996, 39 cu bibliografia.

⁶⁸ Suceveanu 2000, 145-149, tip XLV B, cat. nr. 9-35, pl. 68-69/9-35.

⁶⁹ Papisima 1997, 312, pl. 6/3.

⁷⁰ Paraschiv 1997, 321-322, pl. 2/14-17.

⁷¹ Bogdan-Cătănicu, Barnea 1979, 184, fig. 152/4.1.

21. Ulcior cu gura trilobată – *oenochoe* (Pl. 4/21).

Dimensiuni: L = 7,7 cm.

Context: E IV.

Pastă fină, bej-deschis, compactă, cu rare particule de mica și de calcar în compoziție; vopsea cu aspect metalic, la exterior.

Analogii: *Histria*⁷².

Datare: secolele II-III p.Chr.

22. Ulcior cu gura pâlniformă (Pl. 4/22).

Dimensiuni: H = 5,6 cm.

Context: Proprietatea Secuianu, S I, □_{3,4}, – 1 m.

Pastă fină, cărămizie-deschis, omogenă, cu multă mica în compoziție.

Analogii: *Halmyris*⁷³, *Histria*⁷⁴, *Callatis*⁷⁵.

Datare: secolele II-III p.Chr.

23. Bază de ulcior amforoidal (Pl. 5/23).

Dimensiuni: L = 7,7 cm.

Context: E VIII.

Pastă maron închis, moale, cu multe particule de mica în compoziție.

Analogii: *Histria*⁷⁶, *Arrubium*⁷⁷, *Sarichioi*⁷⁸.

Datare: secolele II-III p.Chr.

B. Căni

24. Bază de cană (Pl. 5/24).

Dimensiuni: H = 9 cm.

Context: E V.

Pastă cărămizie deschis, cu multe particule negre și de mica în compoziție.

Datare: secolele II-III p.Chr.

III. Vase de bucatărie – *vasa conquina(to)ria*.

A. Oale

Vesela de bucatărie este redusă numeric, fapt surprinzător dacă analizăm descoperirile din contextele romane. Cele trei fragmente tipice se pot împărți în două tipuri, dificil de încadrat cronologic⁷⁹. Au fost încercate diferite departajări cronologice bazate pe diferențele tipologice și de pastă, în special pentru ceramica romano-bizantină fără a se ajunge la o tipologie general acceptată. Pasta caolinoasă este întâlnită mai ales în contexte timpurii și în zona limes-ului danubian în timp ce pasta grosieră, cu numeroase incluziuni apare ulterior,

⁷² Suceveanu 2000, 154-156, tip XLVII, cat. nr. 1-13, pl. 73-74/1-13.

⁷³ Topoleanu 2000, 88, cat. nr. 183, pl. 21/183.

⁷⁴ Suceveanu 2000, 157-158, tip XLIX, cat. nr. 1-4, pl. 75/1-4.

⁷⁵ Preda 1980, pl. 11/M1.

⁷⁶ Suceveanu 2000, 158-160, tip L, cat. nr. 1-10, pl. 75/1, 76/2-8, 77/3.

⁷⁷ Paraschiv 1997, 321-322, pl. 2/18-19.

⁷⁸ Baumann 1995, 211, pl. 11/2.

⁷⁹ Scorpan 1976, 172-173; Opaț 2004, 44-52 pentru ceramica de bucatărie din Dobrogea.

fiind specifică contextelor târzii, de secol IV-VI p.Chr.⁸⁰. Întrucât este greu de acceptat un import masiv al acestui tip funcțional, iar descoperirile demonstrează o mare varietate de tipuri de pastă, putem presupune existența mai multor centre de producție. Unitatea care se poate observa în tipologia vaselor, are mai curând la bază rolul funcțional al acestui tip decât existența unor centre de producție majore, cu un export masiv.

25. Oală de bucătărie fragmentară cu buza ușor concavă și lată – Opaț tip II⁸¹ (Pl. 5/25).

Dimensiuni: Dm = 16 cm; L = 7,6 cm.

Context: G1.

Pastă bej deschis, fină, angobă alburie cu particule de calcar și pietricele în compoziție.

Datare: secolul IV p.Chr.

26. Oală de bucătărie fragmentară cu buza ușor concavă și lată (fără desen).

Dimensiuni: L = 7 cm.

Context: E VI.

Pastă cenușie deschisă, arsă la exterior.

Datare: secolul IV p.Chr.

27. Oală de bucătărie fragmentară cu buza dreaptă și rotunjită, la exterior – Opaț tip I⁸² (Pl. 5/26).

Dimensiuni: Dm = 16,3 cm; L = 6,9 cm.

Context: G1.

Pastă cenușie roșcată, arsă secundar la exterior.

Datare: secolul IV p.Chr.

28. Caserolă fragmentară cu proeminențe pe torți (Pl. 5/27).

Dimensiuni: L = 5,1 cm.

Context: G1.

Pastă cenușie dură, arsă secundar la exterior.

Analogii: este similară cu un tip de cratiță atestat la *Troesmis*, joasă și cu două torți, dar fără proeminențe⁸³.

Datare: II-IV p.Chr.

IV. *Dolia*

29. Fragment de buză de la un *dolium* de dimensiuni mici (Pl. 5/29).

Dimensiuni: L = 16 cm.

Context: E VI.

Pastă cărămizie cu multă mica și pietricele folosite ca degresant; angobă subțire, cenușie închis la exterior.

Analogii: Babadag-Topaichioi, Histria⁸⁴.

Datare: secolele IV-VI p.Chr.

⁸⁰ Pentru discuțiile privind pasta veselei de bucătărie vezi: Scorpan 1976, 172-173; Opaț 1996, 42-43; Opaț 2004, 44-52. Analiza contextelor de secol V-VI p.Chr. de la Dichin (Gradishte, N Bulgariei) a permis evidențierea liniilor evolutive a ceramicii de bucătărie de producție locală, vezi Swan 2007a, 837, fig. 4-6.

⁸¹ Opaț 2004, 45.

⁸² Opaț 2004, 44.

⁸³ Opaț 1980b, 330, nr. 3, pl. 2/3.

⁸⁴ Opaț 2004, 3.

V. Ceramică de tradiție Latène

Ceramica de tradiție getică rămâne o constantă a așezărilor din perioada romană timpurie, în majoritatea siturilor moesice. Nordul Dobrogei nu face excepție dacă ar fi să menționăm doar ceramica din necropola de la Enisala acolo unde, în contexte închise, ceramica romană este asociată cu numeroase vase de tradiție autohtonă⁸⁵. Cercetările din zonele rurale din nordul și centrul Dobrogei, la Telița – *Amza*, Sarichioi – *Sărătura*⁸⁶ sau Fântânele⁸⁷, au evidențiat perpetuarea acestui tip ceramic până târziu în epoca romană.

30. Bază de cătuie (Pl. 5/30).

Dimensiuni: H = 3,2 cm.

Context: E V.

Pastă tipică, cenușie, compactă, cu multă mica și pietricele folosite ca degresant; incomplet arsă.

31. Bază de vas-borcan (Pl. 5/31).

Dimensiuni: Dm = 8,9 cm.

Context: E VII.

Pastă grosieră, cărămizie cu multă mica și pietricele folosite ca degresant; slip subțire, roșu-închis la exterior.

VI. Varia

32. Greutate de pescuit (Pl. 5/32).

Dimensiuni: L = 8,5; l = 6,7 cm.

Context: G1 .

Pastă cărămizie-deschis.

Dată: descoperită împreună cu ceramică de bucatărie de secol IV p.Chr.

33. Proiectil (bilă de praștie) din clacar (Pl. 5/33).

Dimensiuni: Dm = 4,2 cm.

Context: E VIII.

Dată: descoperit împreună cu amfore Zeest 84-85, secolele II-III p.Chr.

⁸⁵ Mănușu-Adameșteanu 1984, 36-37, pl. 6, 8/1-5.

⁸⁶ Baumann 1995, 131, pl. 30/2; 188, 12/12-17

⁸⁷ Suceveanu 1998, 221, pl. 7/16-18; 224, pl. 10/57-66; 229, pl. 13/121-123; 232, pl. 15/159-161; 234, pl. 16/ nr. 186-187.

Bibliografie

- Alföldi, M. R., Barkóczi, L., Fitz, J., Póczy, K. Sz., Radnóti, A., Salamon, A., Sági, K., Szilágyi, J., Vágó, E. B. 1957, *Intercisa II (Dunapentele). Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, Budapest.
- Babeș, M. 1971, *Necropola daco-romană de la Enisala*, SCIV 22, 1, 19-45.
- Baldini Lippolis, I. 1999, *L'oreficeria nell'Impero di Costantinopoli tra IV e VII secolo*, Bibliotheca Archaeologica 7, Bari.
- Barnea, Al. 1988, *Municipium Noviodunum. Nouvelles données épigraphiques*, Dacia N.S., 32, 53-60.
- Barnea, Al. 1991, *Municipium Noviodunum*, Peuce 10, 1-2, 81-84, 67-69.
- Barnea, Al. 1998, *Aspects ethniques dans la vie rurale de la Dobroudja romaine (Mésie Inférieure)*, în V. H. Baumann (ed.), *La politique éditiltaire dans les provinces de l'Empire romain IIème-IVème siècles après J.-C. Actes du IIIe Colloque Roumano-Suisse. La vie rurale dans les provinces romaines: vici et villae, Tulcea, 8-15 octobre 1995*, BiblIP 3, 213-228.
- Baumann, V. H. 1983, *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea.
- Baumann, V. H. 1995, *Așezări rurale antice în zona gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Chr.)*, BiblIP 1.
- Bărbulescu, M. 2001, *Viața rurală în Dobrogea romană (sec I-III p.Chr.)*, Bibliotheca Tomitana 3, Constanța.
- Bekker-Nielsen, T. (ed.) 2005, *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*, Black Sea Studies 2, Aarhus.
- Bogdan-Cătănicu, I., Barnea, Al. 1979, *Ceramica și descoperiri mărunte*, în Barnea, I, Barnea, Al. (coord.), Bogdan-Cătănicu, I., Mărgineanu-Cârstoiu, M., Papuc, Gh., *Tropaeum Traiani, I. Cetatea*, București, 177-226.
- Bounegru, O. 1991, *Aspekte der Romanisierung der ländlichen Bevölkerung in Scythia Minor (2.-3. Jh. n. Chr.)*, MDAH 10, 2, 89-118.
- Bounegru, O. 2006, *Il pesce salato ad Istria: territorialità e fiscalità*, Salternum 16-17, 81-83, Salerno.
- Bucovală, M. 1968, *Vase antice de sticlă la Tomis*, Constanța.
- Cavallari, C. 2005, *Ogetti di ornamento personale dall' Emilia Romagna Bizantina: i contesti di rinvenimento*, Studi e Scavi, N.S. 13, Bologna.
- Davidson, G. R. 1952, *Corinth XII. The Minor Objects*, I-II, Princeton-New Jersey.
- Doruțiu, E. 1964, *Precizări topografice despre unele inscripții dobrogene*, SCIV 15, 1, 131-135.
- Iacob, M., Nuțu, G., Paraschiv, D. 2006, *Enisala, com. Sarichioi, jud. Tulcea*, CCA. Campania 2005, 154.
- Iacob, M., Nuțu, G., Paraschiv, D. 2007, *Enisala, com. Sarichioi, jud. Tulcea*, CCA. Campania 2006, 146-147.
- Iacob, M., Velter, A-M., Mănucu-Adameșteanu, Gh. 2002, *Monede dintr-o colecție particulară din Babadag*, CN 8, 39-57.
- Ionescu, M., Papuc, Gh. 2005, *Sistemul de apărare a litoralului Dobrogei romane (sec. I-VII p.Chr.)*, Constanța.
- Isings, C. 1957, *Roman Glass from dated finds*, Archaeologica Traiectina 2, Groningen-Djakarta.

- Jugănar, G., Ailincăi, S., Morintz, Al. 2002, *Babadag, jud. Tulcea. Puncte: Sector V, Sector Fortificație*, CCA. *Campania 2001*, 46-47.
- Jugănar, G., Ailincăi, S., Vizauer, I., Morintz, Al. Țârlea, Al. 2003, *Babadag, jud. Tulcea. Punct: Dealul Cetățuia*, CCA. *Campania 2002*, 43-45.
- Jugănar, G., Ailincăi, S., Țârlea, Al. C., Vernescu, M. 2004, *Babadag, jud. Tulcea. Punct: Dealul Cetățuia*, CCA. *Campania 2003*, 47.
- Jugănar, G., Ailincăi, S., Vizauer, I., Țârlea, Al. C., Vernescu, M. 2005, *Babadag, jud. Tulcea. Punct: Dealul Cetățuia*, CCA. *Campania 2004*, 59-60.
- Krapivina, V. V. 1993, *Olbia. Material'naya kul'tura I-IV vv. n.e.*, Kiev.
- Lungu, V. 1994, *Amfore ștampilate din nordul Dobrogei*, *Pontica* 27, 133-155.
- Mănușu-Adameșteanu, M. 1984, *Necropola daco-romană de la Enisala, comuna Sarichioi, jud. Tulcea*, *Peuce* 9, 31-39, 435-444.
- Micu, C., Paraschiv, D., Vizauer, I. 2001, *Mihai Bravu, com. Mihai Bravu, jud. Tulcea*, CCA. *Campania 2000*, 144-145.
- Milovanović, B. 2003, *Earrings – Symbol of Femininity of Roman Ladies of Viminacium*, *Anodos* 3, Trnava, 2-19.
- Morintz, S. 1986, *Săpăturile de la Babadag, 1973-1974, 1977-1981*, *Materiale*, 58-64.
- Morintz, S. 1987, *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiene timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, *Thraco-Dacica* 8, 1-2, 39-71.
- Morintz, S., 1964, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, *Dacia*, N.S. 8, 101-118.
- Morintz, S., Jugănar, G. 1995, *Raport privind săpăturile arheologice efectuate în sectorul V al așezării hallstatiene de la Babadag (1991-1992)*, *Peuce* 11, 177-202.
- Ogdenova-Marinova, L. 1984, *Drevni nahodki, terakoti, skulptura*, în Dimitrov, D. P., Čičikova, M., Balkanska, A., Ogdenova-Marinova, L., *Seuthopolis I*, Sofia, 159-228.
- Opaș, A. 1980a, *O nouă fortificație romano-bizantină în nordul Dobrogei – Topraichioi. Raport preliminar*, *Peuce* 8, 415-436.
- Opaș, A. 1980b, *Considerații preliminare asupra ceramicii romane timpurii de la Troesmis*, *Peuce* 8, 328-366.
- Opaș, A. 1987, *Amfore romane de mare capacitate. Considerații tipologice*, *SCIVA* 38, 3, 245-258.
- Opaș, A. 1991, *O săpătură de salvare în orașul antic Ibida*, *SCIVA* 42, 1-2, 21-56.
- Opaș, A. 1996, *Aspecte ale vieții economice din provincia Scythia (secolele IV-VI p.Chr.). Producția ceramicii locale și de import*, *Bibliotheca Thracologica* 16, București.
- Opaș, A. 2004, *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th-6th centuries AD)*, BAR IS 1274, Oxford.
- Opaș, A. 2007, *A Weighty Matter: Pontic Fish Amphorae*, în Gabrielsen, V., Lund, J. (ed.), *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*, *Black Sea Studies* 6, Aarhus, 101-121.
- Opaș, A., Baumann, V. H. 2006, *Considerații privind posibilitatea industrializării peștelui în Dobrogea antică*, în Mănușu-Adameșteanu, M. (ed.), *Orgame/Argamum. Supplementa I. À la recherche d'une colonie. Actes du Colloque International 40 ans de recherche archéologique à Orgamè/Argamum, Bucarest-Tulcea-Jurilovca 3-5 octobre 2005*, Bucarest, 397-405.

- Opaiț, A., Zahariade, M., Poenaru-Bordea, Gh., Opaiț, C. 1991, *Fortificația și așezarea romană târzie de la Babadag-Topraichioi*, Peuce 10, I: 183-353, II: 217-310.
- Opriș, I. C. 2003, *Ceramica romană târzie și paleobizantină de la Capidava în contextul descoperirilor de la Dunărea de Jos (sec. IV-VI p.Chr.)*, București.
- Papasima, T. 1997, *Descoperiri arheologice la Gura Canliei (jud. Constanța)*, Pontica 30, 305-315.
- Paraschiv, D. 1997, *Descoperiri arheologice de epocă romană la Măcin*, Pontica 30, 317-330.
- Paraschiv, D. 2006a, *Amfore romane și romano-bizantine în zona Dunării de Jos (sec. I-VII p.Chr.)*, Iași.
- Paraschiv, D. 2006b, *Contribuții privind ceramica romană de la Argamum. Sectorul Extra muros. I. Amforele*, în Mănucu-Adameșteanu, M. (ed.), *Orgame/Argamum. Supplementa 1. À la recherche d'une colonie. Actes du Colloque International 40 ans de recherche archéologique à Orgamè/Argamum, Bucarest-Tulcea-Jurilovca 3-5 octobre 2005*, București, 285-342.
- Paraschiv, D., Nuțu, G. 2005, *The Discovery of a Clay thuribulum in the North of Dobrudja*, în Cojocaru, V. (ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*, Iași, 339-349.
- Petre, A. 1987, *La romanité en Scythie Mineure (IIe-VIIe siècles de n. è.). Recherches archéologiques*, AIÉSEE 17-18, 5-171.
- Poulter, A. G. 2007, *The Metalwork*, în Poulter, A. G. (ed.), *Nicopolis ad Istrum. A Late Roman and Early Byzantine City, III. The Finds and the Biological Remains*, Londra, 15-64.
- Preda, C. 1980, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București.
- Ruseva-Slokoska, L. 1991, *Roman Jewellery. A Collection of the National Archaeological Museum – Sofia*, London.
- Ruseva-Slokoska, L. 1999, *On Some Aspects of the Late Roman Jewellery Along the Right Bank of the Lower Danube Limes*, în von Bülow, G, Milčeva, Al., *Der Limes an der Unteren Donau von Diokletian bis Heraklios*, Vorträge der Internationalen Konferenz Svištov, Bulgarien (1.-5. September 1998), Sofia, 281-284.
- Scorpan, C. 1976, *Origini și linii evolutive în ceramica romano-bizantină (sec. IV-VII) din spațiul mediteranean și pontic*, Pontica 9, 155-185.
- Scorpan, C. 1978, *Descoperiri arheologice diverse de la Sacidava*, Pontica 11, 155-180.
- Shepherd, J. D. 1999, *The glass*, în A. G. Poulter, R. K. Falkner, J. D. Shepherd, *Nicopolis ad Istrum: A Roman to Early Byzantine City. The Pottery and Glass*, Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London. 57, London, 297-385.
- Suceveanu, Al. 1977, *Viața economică în Dobrogea romană, sec. I-III e.n.*, București.
- Suceveanu, Al. 1982, *Histria VI. Les thermes romains*, Bucarest-Paris.
- Suceveanu, Al. 1991, *La Dobroudja aux Ier-IIIe siècles n.é.*, în Suceveanu, Al., Barnea, Al., *La Dobroudja romaine*, București, 22-153.
- Suceveanu, Al. 1998, *Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*, București.
- Suceveanu, Al. 2000, *Histria X. La céramique romaine des Ier-IIIe siècles ap. J.-C.*, Bucarest.
- Swan, V. G. 2007a, *Dichin (Bulgaria): The Fifth- and Sixth – Century Destruction Deposits, and their Implications for Ceramic Chronology*, în Bonifay, M., Trégliat, J.-C., *LRCW 2. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the*

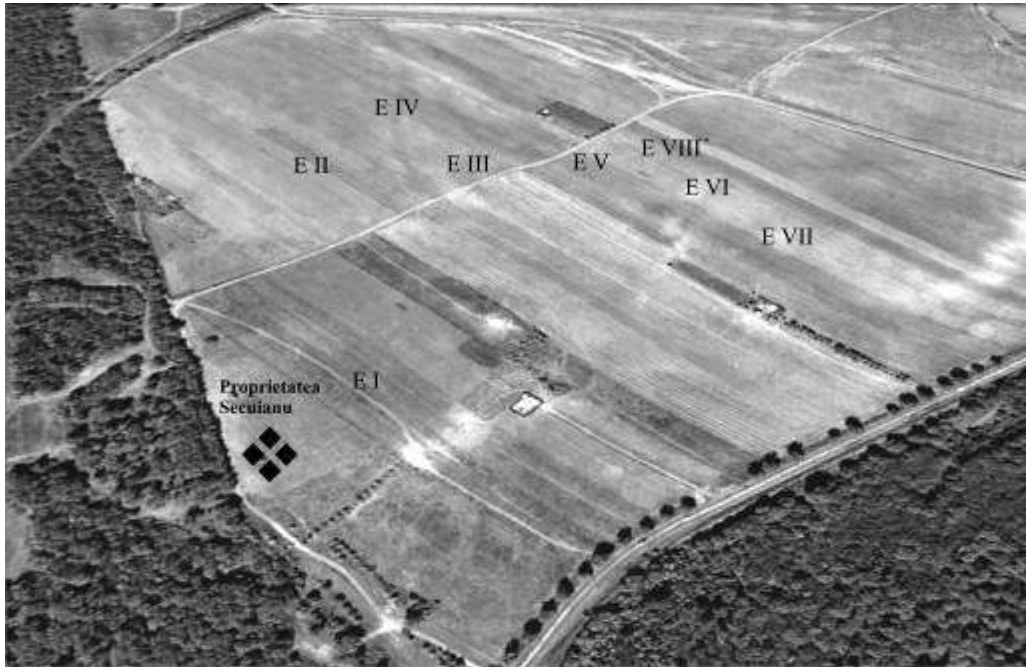
- Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*, II, BAR IS 1662/II, Oxford, 835-844.
- Swan, V. G. 2007b, *Dichin (Bulgaria): Interpreting the Ceramic Evidence in its Wider Context*, în Poulter, A. G. (ed.), *The Transition to Late Antiquity on the Danube and Beyond*, Proceedings of the British Academy 141, Oxford, 251-280.
- Ștefan, Al., S. 1977, *Cetățile romane de la Enisala. Studiu aerofotografic*, RMM-MIA 12, 2, 15-25.
- Ștefan, Gh. 1958, *Dinogetia – A Problem of Ancient Topography*, *Dacia N.S.*, 2, 317-329.
- Ștefan, Gh. et alii 1954, *Șantierul arheologic Histria*, SCIV 5, 1-2, 69-122.
- Topoleanu, F. 2000, *Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris (sec. I-VII p.Chr.)*, Tulcea.
- Vasilii, I., Paraschiv, D. 1999, *Cercetări arheologice în necropola romană timpurie de la Babadag*, *Pontica* 32, 253-266.
- Vulpe, R. 1938, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București.
- Waldbaum, J. C. 1983, *Metalwork from Sardis: The Finds Through 1974*, Cambridge-Massachusetts-London.
- Warden, P. G. 1990, *The Small Finds*, în White, D. (ed.), *The Extramural Sanctuary of Demeter and Persephone at Cyrene, Libya. Final Reports IV*, University Museum Monograph 67, Philadelphia, 1-86, fig. 1-52.
- Zeest, I. B. 1960, *Keramičeskaja Tara Bospora*, MIA 83.

George Nuțu

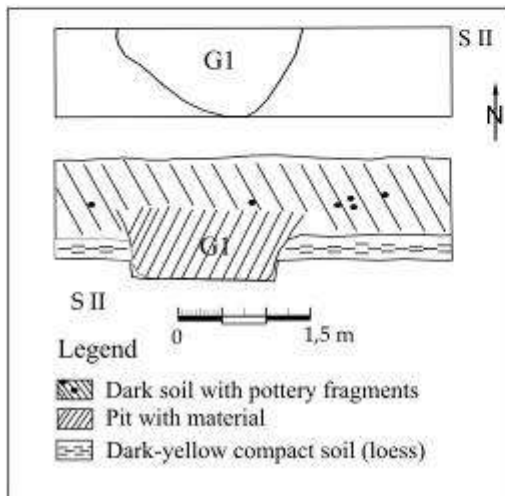
*Institutul de Cercetări Eco-Muzeale,
Str. 14 Noiembrie, nr. 1 bis,
820009, Tulcea,
România
nutugrg@yahoo.com*

Pl. 1.

1

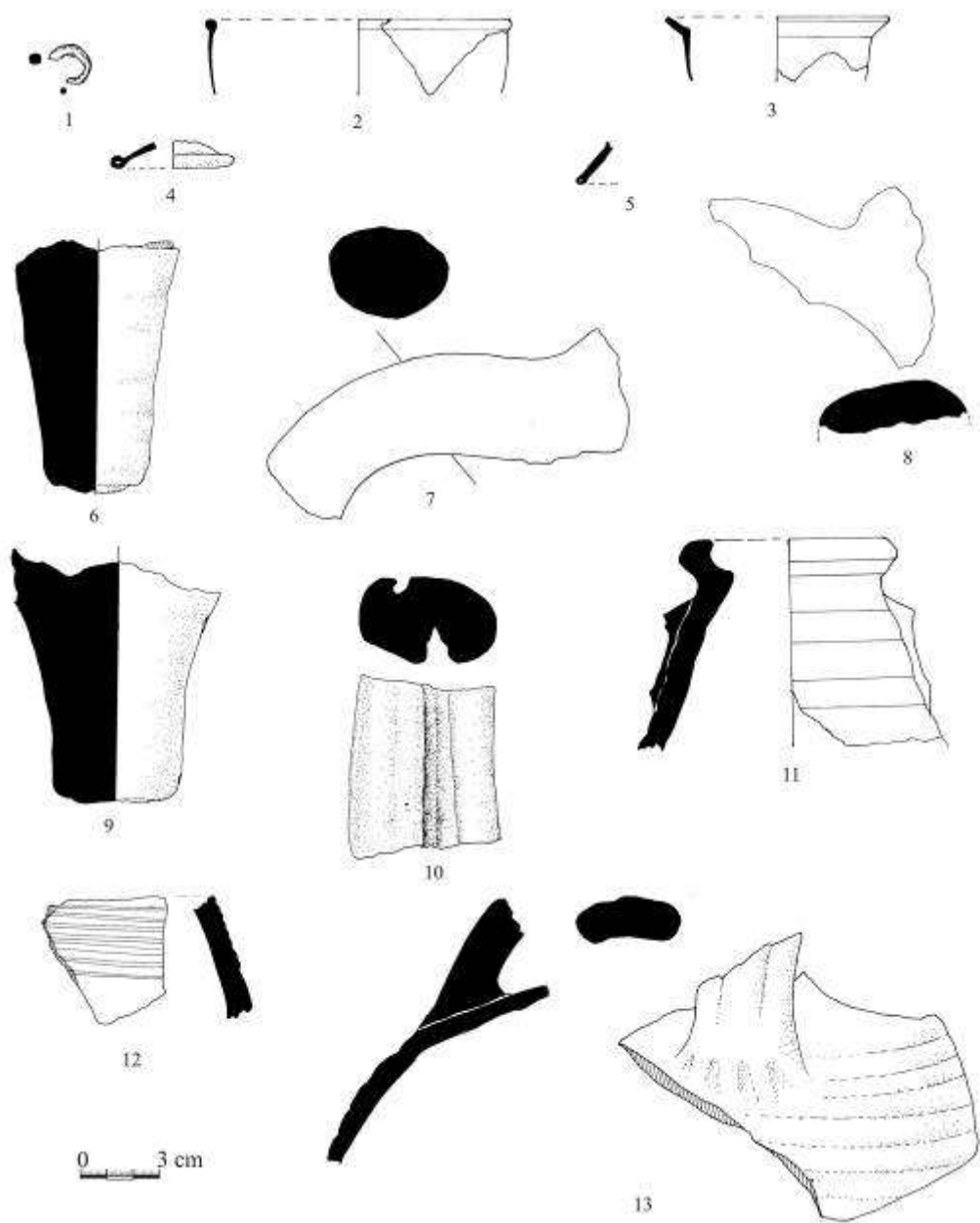

2

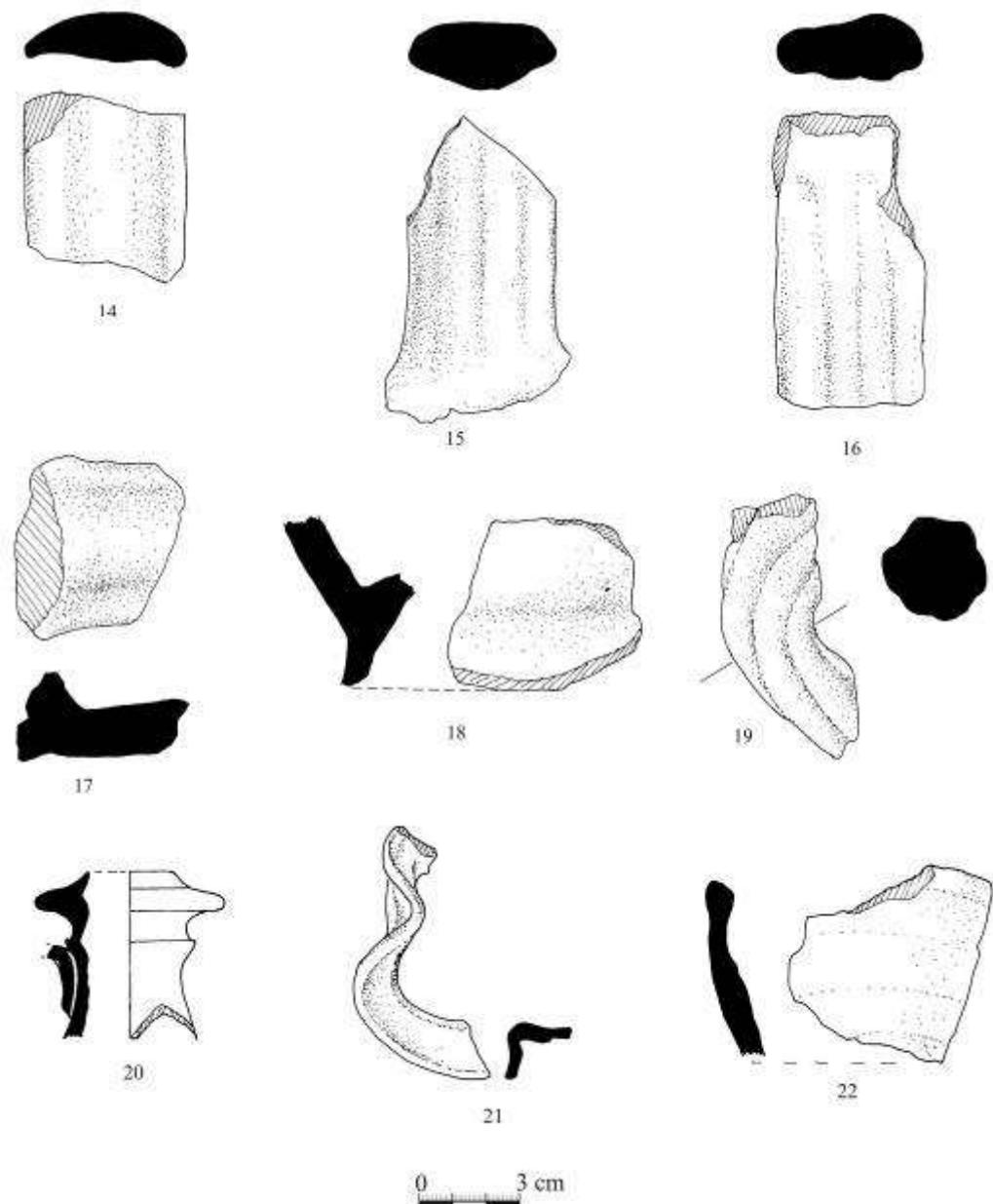

3

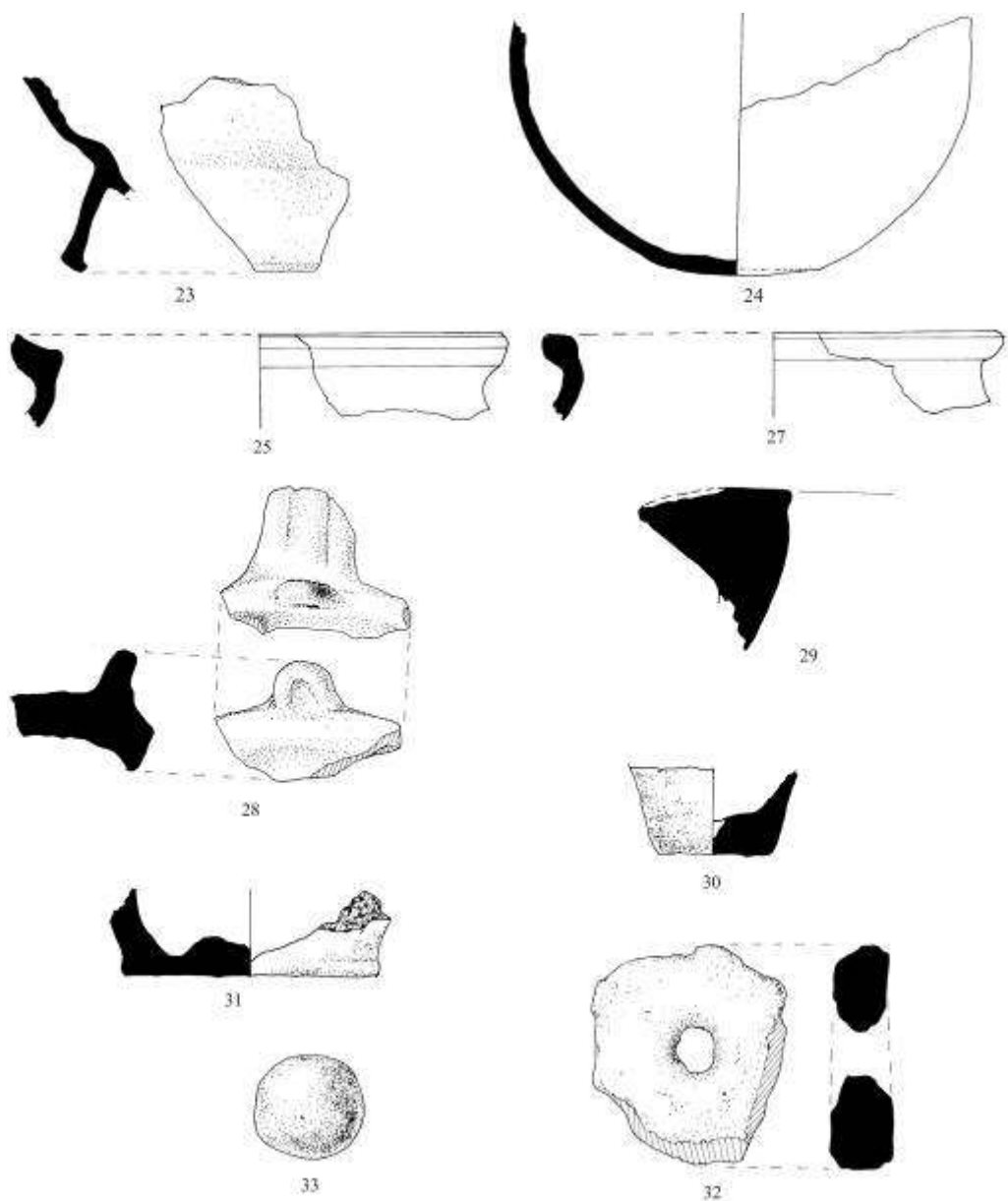
Pl. 2.

Pl. 3.

Pl. 4.

0 3 cm

Pl. 5.